

УДК 785:316.722(477)

ЕВОЛЮЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО АКАДЕМІЧНОГО НАРОДНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО ВИКОНАВСТВА ХХ–ХХІ СТОЛІТТЯ: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ

Лігус В.О.

Київський національний університет культури і мистецтв

Висвітлено історичні умови розвитку українського академічного народно-інструментального виконавства ХХ–ХХІ ст. Охарактеризовано соціокультурний контекст його еволюції упродовж означеного періоду. Визначено, що провідним чинником розвитку цього мистецтва був процес національно-культурного відродження. Окреслено основні етапи еволюції українського академічного народно-інструментального виконавства. Відзначено, що воно є однією з оптимальних форм вітчизняного мистецтва, що позиціонує українську музику як самобутнє явище, а також як невід'ємну складову європейської культури.

Ключові слова: академічне народно-інструментальне виконавство, українська музика, еволюція, українські народні інструменти, національно-культурне відродження, українсько-європейські культурні зв'язки.

Постановка проблеми. Сучасне буття України глибоко вкорінене в духовний світ національного минулого. Розбудовуючи незалежну державу, ми маємо знати що саме єднає нас із вітчизняними культурними традиціями, без розвитку яких рух у національне майбутнє неможливий. У цьому сенсі вивчення українського академічного народно-інструментального виконавства, одного з найяскравіших мистецьких явищ національної музичної культури, що базується на давніх традиціях народного музикування, видається вельми потрібним.

Інший аспект означеної проблеми, що унаочнює її актуальність, пов'язаний з євроінтеграційними прагненнями сучасного українства. Формування академічного напрямку народно-інструментального виконавства, зумовлене орієнтацією українських музикантів на інструментарій, форми та стилістику європейської професійної музики, дало потужний поштовх процесам взаємовпливу та взаємозбагачення української та європейської музичних традицій. Розвиваючись у тісному діалозі з європейською професійною музикою, це виконавське мистецтво стало художнім свідченням історичної невіддільності української музики від загальноєвропейського мистецького простору.

Дослідження академічного напрямку вітчизняного народно-інструментального виконавства викликано також необхідністю сучасного на-

укового осмислення історії української музики ХХ ст. Музична культура цього періоду, на який припадає становлення та розвиток означеного напрямку, довгий час розглядалася з позицій радянської ідеології, що заперечувала або переключувала реальні факти історії українського національно-патріотичного руху, соціокультурні процеси та стилеві явища мистецтва, в яких відобразилася національна специфіка української музики. Відповідно, дослідження обраної теми дасть можливість глибше зрозуміти маловивчені сторінки нашої музичної історії ХХ ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Науковий погляд на українське академічне народно-інструментальне виконавство почав формуватися порівняно недавно – з кінця ХХ ст. Дослідники цього явища зосереджували увагу переважно на історії розвитку його провідних шкіл (М. Давидов, В. Дутчак, М. Імханицький, С. Калмиков, Д. Кужелев, Т. Слюсаренко), а також, теоретико-виконавських аспектах (Н. Брояко, В. Грищенко, Н. Костенко, Л. Мандзюк, Л. Повзун, В. Сидоренко). Найбільш ґрунтовною працею останнього періоду є кандидатська дисертація Л. Пасічняк [4], в якій представлена концепція функціонування українського академічного напрямку гри на народних інструментах ХХ ст. на підставі вивчення його історико-виконавського аспекту.

При цьому, жоден з авторів не аналізував це мистецтво у соціокультурному контексті, який допускає комплексно розкрити характер досліджуваного феномену, виявити причинні зв'язки та історичну логіку в послідовності певних подій і тенденцій. У зв'язку з цим перспективним видається дослідження соціокультурного аспекту еволюції академічного народно-інструментального виконавства України протягом ХХ-ХХІ ст.

Мета статті – розглянути соціокультурні умови еволюції академічного народно-інструментального виконавства періоду ХХ-ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу. Народно-інструментальне виконавство є вагомою складовою розвитку української національної музичної культури. Протягом століть виокремилися два його основні напрями: фольклорний та академічний. Фольклорний напрям, що сягає часів Київської Русі, пов'язаний із найдавнішими аутентичними традиціями виконавства. Академічне народно-інструментальне виконавство, як уже відзначалося, – явище пізнішого часу, для якого характерно поєднання народно-національних традицій та здобутків європейського академічного мистецтва. Цей вид виконавської практики формувався шляхом поступового проникнення та адаптації в українській традиційній музичній культурі інструментарію, форм та засобів західноєвропейської академічної музики.

Активізація процесу адаптації припадає на перші десятиліття ХХ ст. – етап національно-культурного відродження, зумовлений тяжкими суспільно-політичними умовами і, як наслідок, – потужним громадським підйомом, який досяг своєї кульмінації у 1920-ті роки. В українській історії цей період став, за влучним висловом І. Франка, «весняною добою», «коли тріскає крига абсолютизму, коли народні сили серед страшених катастроф шукають собі нових доріг і нових форм діяльності» [9, с. 401].

Естетика тієї складної «перехідної» епохи відображала характерне для всіх європейських народів світовідчуття, пов'язане з крахом ілюзій та пошуком нових духовних орієнтирів, і, відповідно, потребувала розкриття в мистецтві нових ідей, тем, образів, форм та виразових засобів. У музиці, зокрема, стильове оновлення творчості виявилось в органічному синтезі народно-національних ознак художнього мислення з елементами стилістики сучасної європейської музики (новітніх мистецьких тенденцій символізму, імпресіонізму, експресіонізму тощо). Цей синтез став відправною точкою поступу музичного професіоналізму з виразними національними ознаками. У творчості композиторів нової генерації (М. Леонтовича, К. Стеценка, Я. Степового, С. Людкевича, Л. Ревуцького, А. Рудницького, В. Косенка, П. Козицького, Б. Лятошинського, М. Вериківського) поступово з'являються знакові яскраво-національні зразки високого рівня майстерності, завдяки яким українська музика стала відомою в європейському культурному світі.

Саме на гребені національно-патріотичного підйому і в руслі новаторських музичних пошуків розпочався інтенсивний процес академізації виконавства на народних інструментах, який охопив майже все ХХ ст. Його суть полягала в удосконаленні та реконструкції традиційних

народних інструментів (хроматизація гармошки, бандури, цимбалів, сопілки), в орієнтації виконавців на викристалізовані форми й стилістику європейської професійної музики, у розвитку композиторської творчості та створенні навчального й концертного репертуару для ансамблів різного інструментального складу. При цьому провідним джерелом творчості залишився український фольклор – «фактор самопізнання, спосіб кристалізації національного стилю, знак самоствердження у світовому просторі» [3, с. 10], який акумулює духовні цінності нашого народу.

На чолі процесу академізації стояли Г. Хоткевич (бандура) – один із його зачинателів, а в пізніший час – В. Комаренко (домра), М. Геліс (баян, гітара), О. Незовибатько (цимбали), які заклали міцні підвалини цієї школи. Це були подвижники своєї справи, які займалися не тільки творчістю, а й широкомасштабною культурницькою діяльністю, відгукуючись на потреби нації.

Передусім, такою багатогранною і відданою служінню національній культурі особистістю був Г. Хоткевич, внесок якого в музичну сферу (крім його здобутків на ниві письменництва, театральної справи та інженерії) був колосальним. Дослідниця його творчості Н. Супрун відзначає, що природний талант Г. Хоткевича та його «усебічне вивчення бандури і народної виконавської практики сформували цього митця як музиканта-універсала, який комплексно поєднував у собі органіолога-дослідника, віртуоза, інтерпретатора та імпровізатора, що дав нове життя цьому стародавньому інструментові» [8]. Підсумком багаторічної роботи Г. Хоткевича у цьому напрямі стало винайдення ним пристрою для вдосконалення звучання бандури.

Універсалізм мислення Г. Хоткевича простежується також у його теоретичних розвідках, зокрема, чотирьох підручниках гри на бандурі та праці «Народні музичні інструменти на Україні», яка демонструє якісно новий підхід в осмисленні морфології українських народних інструментів, їх строїв, звукорядів, виконавської техніки та їх розгляд не лише в контексті українського фольклору, а й світової музичної культури.

Отже, академізація народно-інструментального виконавства виявилася показовою тенденцією національно-культурного відродження початку ХХ ст. з погляду позиціонування української музики як самобутньої національної культури з одного боку, та її усвідомлення як невід'ємної складової європейського культурного світу, – з іншого. Ця тенденція обумовила особливий характер діалогічності цього мистецького явища, що полягає у поєднанні та взаємодії у ньому національного та інонаціонального компонентів.

Осмислюючи соціокультурну ситуацію в Україні початку ХХ ст., та порівнюючи її з реаліями сьогодення, виявляється чимало історичних паралелей: революції, війна, економічна криза, патріотичний підйом, національно-культурне відродження та знову, пошук шляхів утвердження ідентичності й самодостатності українського мистецтва в європейському світі.

Це суголосся епох свідчить про історичну прірву, в якій перебувала наша культура впродовж сімдесяти років тоталітарного режиму. Після значних зрушень перших десятиліть ХХ ст., коли українське мистецтво виходило на євро-

пейський рівень досягнень, його рух було обіграно на високому старті. Це дало О. Пахльовській підстави констатувати: «Віки й десятиліття деструкції та заборон цілковито стерли Україну з культурної мапи світу. Українська історія невідома, українська культура не репрезентована, українська література не перекладена... Українська культура не об'єктивізована, не має виходу на світ, її інстинкт зв'язку зі світом атрофований внаслідок системних багатостолітніх заборон, блокад і фальшивих інтерпретацій» [5, с. 10–13].

У радянській час вітчизняна музика, як і всі інші види мистецтва, опинилася в лещатах цензури соцреалізму. Зокрема, в репертуарі колективів академічного народно-інструментального напрямку переважали компартійні панегірики, спрощені перекладення ідеологічно вивірених українських народних пісень та, у кращому випадку, так звана, «популярна класика». Таким чином, це мистецтво, діалогічне за своєю природою, відкрите до полікультурних впливів, перетворилося на концертний інструмент плакатно-ілюстративного кітчу, призначений для обслуговування культурно-масових заходів.

Сьогодні, наша культура, намагаючись подолати майже сторічну відстань вимушеної ізоляції, фактично заново розпочинає свій європейський шлях, ускладнений, при цьому, тяжкими умовами війни за державну цілісність України. Іншим, зовнішнім, викликом розвитку української культури стала тенденція глобалізації суспільства, характерними ознаками якої є асиміляція та уніфікація культурних цінностей, а також стандартизація художніх смаків та творчих методів. При цьому, українське суспільство, переживаючи довготривалий і болісний процес звільнення від радянського ярма, сьогодні ще недостатньо підготовлене об'єктивно сприймати й оцінювати різномірні явища західноєвропейської культури, які активно вкорінюються в нашому культурному середовищі.

З цього приводу І. Дзюба пише: «За умов масованої експансії, форсованого тиску, суспільства засвоюють не культурний продукт, а його ерзац; примітивніше, а не досконаліше, низьке, а не високе» [2, с. 30]. Аналогічно вважає і О. Пахльовська: «Український культурний простір поглинав маси європейської і загалом західної різномасштабної культурної продукції, часто без необхідних критичних фільтрів та контекстуальних адаптацій» [6].

Беручи до уваги зазначені прояви процесу глобалізації, пріоритетною засадою розвитку сучасної української музики вбачається свобода вияву її національної самобутності. Водночас, не менш важливими орієнтирами для українських музикантів залишаються класичні традиції та сучасні тенденції розвитку інонаціональних музичних культур, взаємодія з якими є запорукою природного і повноцінного входження української музики в європейський культурно-мистецький простір. Як і на початку ХХ ст., нині в царині національного мистецтва актуалізується пошук сучасних засобів виразності, завдяки яким його художня мова, не втрачаючи яскраво-національної характеристичності, стане ближчою і зрозумілішою усьому світові.

Невипадково, саме академічне народно-інструментальне виконавство, яке плекає ідею

національної самобутності української музики та підносить її у контексті світової культури, знов стає однією з провідних мистецьких платформ, що здатна протистояти суспільно-політичним та соціально-економічним викликам часу, задовольнити духовні й естетичні потреби українського соціуму, розвивати міжкультурний діалог у глобалізованому європейському суспільстві.

Яскравим свідченням цього є плідна творчість багатьох сучасних колективів, що розвивають цей напрям: Національний академічний оркестр народних інструментів України, Національна заслужена капела бандуристів України імені Г. І. Майбороди, Київський академічний ансамбль української музики «Дніпро», ансамбль народної музики «Святовид», Український академічний фольклорно-етнографічний ансамбль «Калина» та інші. Ці виконавці гідно позиціонують українське національне мистецтво на різних географічних обширах, утверджуючи аксіоматичний вислів М. Бердяєва: «Національне й загальнолюдське в культурі не може бути протиставленим. Загальнолюдське значення мають саме вершини національної творчості» [1, с. 96].

Різноманітний репертуар цих колективів охоплює різні музичні стилі багатьох національних культур минулого й сучасності, що зумовлює збагачення тембрової палітри інструментарію, оновлення арсеналу засобів музичної виразності, розвиток експериментального мислення музикантів, що, своєю чергою, стимулює міжнаціональні творчі контакти, розширює діапазон культурного діалогу.

Як і сто років тому, на хвилі національно-культурного підйому кінця ХХ – початку ХХІ ст. сформувалася нова генерація талановитих сольних виконавців на різних українських народних інструментах, які всебічно розвивають їх технічні та художні можливості, створюють новаторський оригінальний репертуар, активно популяризують своє виконавство і творчість в усьому світі. Зокрема, вагомий внесок у цю справу зробили В. Зубицький та В. Рунчак (баян), Р. Гриньків та О. Герасименко (бандура), Н. Проценко (домра), О. Журавчак (сопілка).

Сучасний етап еволюції українського цього мистецтва певною мірою розкриває значення вислову М. Поповича щодо пошуку оптимальних шляхів розвитку національної культури в умовах глобалізованого світу: «Варіантів катастрофи і втрати цінностей багато, варіант відродження лише один. Це – дбайливе збереження всього, що служило в нашій історії істині, добру і красі» [7, с. 724].

Висновки. Розгляд соціокультурного аспекту еволюції українського академічного народно-інструментального виконавства ХХ–ХХІ ст. дав можливість зробити певні узагальнення:

1. Русійною силою еволюції цього мистецтва був процес національно-культурного відродження.

2. У перші десятиліття ХХ ст. та на межі ХХ–ХХІ ст. воно виконувало важливу місію у розбудові української культури.

3. Завдяки своїй діалогічній природі цей напрям виконавства є однією з універсальних форм музичного мистецтва, що репрезентує українську музику як національно-самобутній феномен і водночас, як невід'ємну складову європейського культурного світу.

Список літератури:

1. Бердяев Н. А. Судьба России. Репринтное воспроизведение издания 1918 года / Н. А. Бердяев. – Москва: Изд-во МГУ, 1990. – 256 с.
2. Дзюба І. Глобалізація і майбутнє культури / І. Дзюба // Культурологічна думка. – 2009. – № 1. – С. 27–33.
3. Історія української музики: У 6 т., Т. 2: XIX ст. [Голова ред. колегії Г. А. Скрипник]. – / НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського; – Київ: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2009. – 800 с.
4. Пасічник Л. Академічне народно-інструментальне ансамблеве мистецтво України ХХ ст.: історико-виконавський аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.03 – Музичне мистецтво / Л. М. Пасічник; Львівська державна музична академія ім. М. В. Лисенка. – Львів, 2007. – 17 с.
5. Пахльовська О. Ave, Europa!: ст., доп., публіц. (1989–2008) / О. Пахльовська. – Київ: Унів. вид-во Пульсари, – 2008. – 656 с.
6. Пахльовська О. Українська культура у вимірі «пост»: посткомунізм, постмодернізм, поствандалізм / О. Пахльовська // Сучасність. – 2003. – Ч. 10. – С. 70–85.
7. Попович М. Нарис історії української культури / М. Попович. – Київ: АртЕк, 2001. – 728 с.
8. Супрун Н. Гнат Хоткевич – музикант / Н. Супрун. – Рівне: Ліста, 1997. – 280 с.
9. Франко І. Одвертий лист до галицької української молодіжі / Франко // Збір. творів. У 50 т. – Т. 45. – / І. Я. Франко. – Київ: Наук. думка, 1986. – С. 401.

Лигус В.А.

Київський національний університет культури і искусств

ЭВОЛЮЦИЯ УКРАИНСКОГО АКАДЕМИЧЕСКОГО НАРОДНО-ИНСТРУМЕНТАЛЬНОГО ИСПОЛНИТЕЛЬСТВА ХХ–ХХІ ВЕКА: СОЦИОКУЛЬТУРНЫЙ АСПЕКТ

Аннотация

Освещены исторические условия развития украинского академического народно-инструментального исполнительства ХХ–ХХІ века. Охарактеризован социокультурный контекст его эволюции на протяжении обозначенного периода. Определено, что ведущим фактором развития этого искусства был процесс национально-культурного возрождения. Очерчены основные этапы эволюции украинского академического народно-инструментального исполнительства. Отмечено, что оно является одной из оптимальных форм отечественного искусства, которая позиционирует украинскую музыку как само-бытное явление, а также, как неотъемлемую часть европейской культуры.

Ключевые слова: академическое народно-инструментальное исполнительство, украинская музыка, эволюция, украинские народные инструменты, национально-культурное возрождение, украинско-европейские культурные связи.

Lihus V.O.

Kyiv National University of Culture and Arts

THE EVOLUTION OF UKRAINIAN ACADEMIC FOLK-INSTRUMENTAL ARTISTIC PERFORMANCE OF THE 20TH–21ST CENTURIES: SOCIOCULTURAL ASPECT

Summary

The article deals with the definition of the historical conditions of the development of the Ukrainian academic folk-instrumental artistic performance of the 20th–21st centuries. The sociocultural context of its evolution during the stated period is characterized. It is defined that the crucial factor of this art development is the process of national-cultural revival. The main stages of the Ukrainian academic folk-instrumental artistic performance are analyzed. It is considered to be one of the most efficient forms of domestic art, which presents the Ukrainian music as a unique phenomenon and an essential part of the European culture.

Keywords: academic folk-instrumental artistic performance, Ukrainian music, evolution, Ukrainian folk instruments, national-cultural revival, Ukrainian-European cultural relations.